

Innsamling av planter, lav og sopp

En veiledning fra Seksjon for naturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet

Av Eli Fremstad

1 Innledning

Herbariet ved NTNU Vitenskapsmuseet (forkortet herbarium TRH) har en plantesamling som dokumenterer floraen av karplanter, moser, lav og sopp, med særlig vekt på Midt-Norge.

Planter (karplanter og moser), lav og sopp samles for:

- *sikker bestemmelse*, for identifikasjon av vanskelige (kritiske) taksoner, eller der bruk av lupe eller mikroskop er nødvendig, når en føler seg usikker på at bestemmelsen i felt er riktig, og når en slett ikke vet hvilken plante en har for seg.
- *dokumentasjon* av variasjoner i taksoner, morfologiske særtrekk og andre karakterer som vil kunne bidra til *systematisk/taksonomisk avklaring* av taksoner.
- *plantegeografisk dokumentasjon*, i ulike skalaer: taksonet er ny for fylket, kommunen, del av kommune, det er funnet på yttergrensen av dets kjente utbredelse, funnet flytter grenser, dokumenterer "nye" voksesteder, dokumentere taksoner på den norske rødlista, regionale ansvarstaksoner, sjeldne planter, spredning av fremmede planter osv. Arter på den norske rødlista samles med forsiktighet eller dokumenteres eventuelt med foto.

Det er viktig at materialet som samles blir behandlet på en forsvarlig måte. Dette er en veiledning til samlere slik at materialet får tilstrekkelig kvalitet for ulike formål.

2 Innsamling og preparering

Materiale som skal oppbevares for bestemmelse og eventuelt lagring i lengre tid, behandles slik at materialet ikke forringes eller ødelegges. For karplanter trengs en plantepresse; for de andre gruppene bare små papirposer (av skrivepapir, avisapir eller lignende). Materialet skal forsynes med visse opplysninger, se etikettering.

En del arter finnes det lite materiale av i herbariene, fordi det er så arbeidskrevende å preparere dem for langtidsoppbevaring. De store bjørnekjeksartene (*Heracleum* spp.), som blir 2–4 m høye, samles sjelden. Derved får vi heller ikke god oversikt over utbredelsen.
Foto: Eli Fremstad.

Karplanter

Utstyr. Karplanter skal presses, dvs. tørkes under press. Til det trengs en plantepresse av to stive plater (sponplate, finér eller lignende) og remmer (lærremmer med huller og spenne, bagasjeremmer som kan strammes eller lignende) som holder platene sammen. Passende mål er ca. 30 x 45 cm.

Samle plantene slik at du får med de *karakterene som er viktige* for bestemmelsen. Karplanter som er større enn plantepressa, for eksempel høye gress, brettes eller knekkes én eller flere ganger før de legges i omslaget. Eller en skjærer av de delene som er viktige for identifisering.

Pressing. Plantene legges i *omslag* av papir (gjerne enkle ark av avisapapir, brettet én gang), én art i hvert omslag. Data om funnet skrives på lapper/etiketter som legges i omslaget og som følger planten under all videre behandling. Hvert omslag legges mellom *tørkepapir* som kan være oppskåret ullpapp (en éngangsinvestering, kjøpes i ruller i bygningsartikkelfirmaer, kan brukes mangfoldige ganger) eller legg av aviser. Bunken med omslag og tørkepapir legges mellom presseplatene som klemmes så tett sammen som mulig med remmene. La bunken ligge et par dagers tid. Ta så bunken ut av pressa, bytt ut det nå fuktige tørkepapiret med tørt tørkepapir. Bytt tørkepapir med noen dagers mellomrom til plantene er tørket. Tørre planter virker ikke kalde/fuktige når en legger håndbaken på dem. Omslagene skal ikke byttes, men ligge rundt planten til den behandles for bestemmelse og/eller registrering.

Vannplanter med svært tynne og fine skudd faller sammen som en pensel når en tar dem opp av vannet. Presses de i denne tilstanden, blir materialet vanskelig å bruke. Vannplanter bør legges i et vannfylt kar, servant eller lignende slik at skuddene får foldet seg fritt ut. Et ark, for eksempel av hvitt skrivepapir, stikkes ned i vannet, planten legges oppå papiret mens det er nede i vannet, og arket med planten oppå trekkes langsomt opp av vannet, mot kanten av karet. La arket dryppe av litt før det legges i omslag.

Samtidig som en bytter tørkepapir, bør en gå gjennom materialet for å brette ut krøllete blad og ellers ordne på materialet slik at det gir et best mulig bilde av planten. Frø og frukter som løsner i pressa bør samles i en liten papirpose eller konvolutt som legges i omslaget. Plastlommer skal ikke brukes.

Levering til herbarium. Pressede planter skal *aldri dekkes av kontaktpapir* (gjennomsiktig, selvklebende plast)! Hvis en sender pressede planter til universitetsherbariene, skal materialet ligge løst i omslagene sammen med data for funnene/kladdeetiketter. Plantene skal på ingen måte limes opp eller teipes fast. Materiale som leveres til TRH blir straks lagt i fryseboks med temperatur ca. -40 °C i minst tre døgn før videre behandling. Formålet med nedfrysingen er å ta livet av utøyet som måtte følge med plantene.

Moser, lav og sopp

Moser trenger lite bearbeiding. Materialet renses for rusk og rask og innslag av planter som er uønsket, legges i papirpose eller annet omslag av papir og lufttørkes under lett press slik at det ikke tar for stor plass. Moser skal ikke tørkes i plantepresse og ikke oppbevares i plastposer. Når mosene eventuelt skal granskes for bestemmelse, blir de vøtet og gjentar nesten straks sin naturlige form. Lufttørkede moser mugner ikke og trenger ingen andre prepareringstiltak enn tørking. Papirposene merkes med finnested osv. eller en kladdeetikett legges inni, se etikettering.

Lav behandles som moser. Lav er imidlertid mye sprørere enn moser, og hvis de også er ganske voluminøse (som mange blad- og busklav), bør de våtes slik at de blir myke, legges i papirpose eller annet omslag av papir som merkes med finnested osv., og tørkes under lett press.

Sopp må også tørkes, men ikke inne i papir ettersom de lett klitrer seg fast til papiret og kan bli vanskelige å behandle senere. Kjøttfulle arter, som hattsopp og kjuker, skjæres langsetter i to, eller en skjærer ut langsgående skiver av særlig store hattsopper, kjuker og andre som er omfangsrike. Tørkes gjerne på rist i varmt rom eller over svak varme. Det finnes i handelen elektriske sopp/urtetørkere som også kan brukes for herbariemateriale.

Mange lav tar mye plass og ødelegges fort dersom de ikke presses lett mens de er fuktige og myke. Kvitkrull *Cladonia stellaris* (til venstre) og navlelav *Umbilicaria* (i midten) må behandles slik. Av kjuker, som skjellkjuke *Polyporus squamosus* (til høyre) bør en skjære ut skiver som viser overflate, sporelag og andre viktige kjennetegn. Foto: Eli Fremstad.

3 Etikettering

Materiale som ikke er forsynt med et visst sett av opplysninger (data), er verdiløst for de fleste formål. Ideelt sett ønskes følgende opplysninger; de som er skrevet med *kursiv* er obligatoriske, dvs. et minimum dersom materialet skal ha noen vitenskapelig verdi. Etikettene kan godt være håndskrevet. Hvis materialet blir innlemmet i TRH, blir det registrert i herbariets database, og etiketter blir skrevet ut fra den, se nedenfor.

- plantenavn eller forslag til navn
- *opplysninger om funnsted*, med angivelse av *fylke, kommune, stedsnavn*, i denne rekkefølgen. Bruk bare navn fra kartene i serien Norge 1: 50 000 (M711-serien), ikke lokalnavn som ikke står på offisielle kart. Hvis en bruker navn fra økonomisk kartverk, bør dette anmerkes.
- *geografiske koordinater*, fra kartblad i serien Norge 1: 50 000, angitt minimum til kvadratkilometerrute, men gjerne med hundre eller ti meters nøyaktighet. (Nøyaktig lokalisering fås ved bruk av GPS.) Angi om du bruker koordinater fra kart eldre enn ca. 1994 (ED50) eller nye (EUREF89, også kalt WGS84), se "geodetisk datum" nederst på kartbladet. På GPS-en bør en velge posisjonsformatet MGRS og datum WGS84 (ev. EUREF89 på nyere modeller).
- *beskrivelse av voksted*: naturtype, vegetasjonstype, substrat, eksposisjon, helling, type berggrunn osv., avhengig av hva som anses nødvendig for å beskrive funnstedet.
- høyde over havet
- dato for når funnet er gjort
- *finnerens eller finernes navn*

Etikett fra TRHs database:

Herb. TRH - NTNU Trondheim

Equisetum hyemale L.

SØR-TRØNDELAGE: ÅFJORD

Storfjellet, V-siden ovenfor gården

Rik kjelde ved veien

UTM_{WGS84} NR 808,939 1622 IV 320 m o.h.

30.7.1999

Leg. & det.: Roy Humstad

15520

Reg.
11.8
1999

Beleggets nummer i TRHs database

Vitenskapelig navn

Fylke: kommune

Stedsangivelse

Beskrivelse av voksested

Geografiske koordinater, kartblad, hoh.

Dato for innsamlingen

Samlers navn (leg.), i dette tilfellet

artsbestemt av samme person (det.)